

SORTZE LANAK

Egan aldizkariaren 75. urteurrenarekin bat eginez, literatur sormenari eskainitako atal honetan berariaz enkargatutako hiru lan bildu ditugu: Katixa Dolhare-Zaldunbideren eta Iban Zalduaren ipuin bana eta Jon Alonsoren artikulu bat.

Adimen Artifizialak literaturarekin duen eta izango duen eragina dute ardatz edo gai nagusi hiru lanok. Euskal Idazleen plaza izan da beti *Egan*, eta 75. urteurrena literaturaren orainari eta etorkizunari buruzko gogoetari lekua emateko ahalegin bat eginez ospatu nahi dugu. Ahalegin horrek jarraipena izango du ondorengo hilabeteetan eta aldizkariaren hurrengo zenbakietan.

Egiazko bizia

Katixa DOLHARE-ZALDUNBIDE

*La vraie vie, la vie enfin découverte et éclaircie,
la seule vie par conséquent pleinement vécue,
c'est la littérature.*

(Marcel Proust)

Suhar deitzen naiz, eta eri naiz. Sortzetik nago dohakabetasunari kondenatua: jaio orduko, hipersentsible diagnostikatu ninduten. Igorri nuen lehen garrasitik beretik hauteman zidaten gehiegikeriarako isuria. Hipersentsibilitate gaixotasunaz sufrituko nuela ezin gezurtatuzko froga.

Hipersentsibilitatea, eritasun beldurgarri eta baztertzaila da, denok dakigunez. Usaian, urritasun hori garaiz kausitzen da amaren tripako haurkian, baina kasu bakanetan, nirean bezala, detekzioak ez du funtzionatzen. Haurdunaldi hasierako metodo eugenikoak ordezkatu ditu lehenagoko erremediozko tratamendu garestiak, eta egun, 2055ean, ez zaio gehiago artamenik proposatzen hipersentsibleari. Pisu ekonomikoa izaten da bere familiarentzat eta, gizarteari begira, galdutzat ematen da, hara guzia.

Xehetasun gehiegi ez dut emanen, erraz asma daiteke pairatzen dudana ikaragarrikeria: bihozbera naiz harreman orotan, eta berdin sentiberra fikzioak irakurri edo ikustean. Ezin naiz jendartean murgildu ikusia izan gabe, beti gorri edo hits jartzen naizelako, irriz karkailaka edo negarrez hipaka; ez naiteke sekula gizarte arau moralen arabera goberna. Edozein momentutan, nonahi, edonorekin, emozioak gainditzen nau, eta kontrolatu ezineko joera horrek arbuio basa eragiten die ingurukoei, ene buruari begira. Normal. Intimitatean irakurtzean edo filmak begiratzean, berdin: arrosa kolorez janzten zait begitartea amodio aitormenak hartzean, sutan plantatzen naiz heroia zapaldua denean, eta lehertzen etsaiek protagonista ehotzean. Izarigabeko irudimenean itotzeko jaidura daukat, betidanik, eta hurkoari osoki identifikatzen natzaio, zentzuga-beki.

Aitamek psikologo, psikiatra eta neurologorengana lagundu ninduten, Bankatik Baionarainoko bide aspergarria hainbat eta hainbatetan

eginez, baina ene baitako gaitza senda ezina da. Gure familiaren ahalkerako, lan mundurako ez nintzatekeen on, eta burasoek aitortu zuten nintaz haurrean bezala heldutasunean ere arduratu beharko zutela, ni, poxelu, jakina zelako zentro berezietan ere ez zituztela gehiago ni bezalakoak hartu nahi. Zer eginen dugu, ba, alaba herresta horrekin, zioten. Matelak koloreztatzen ala zurpailtzen zaizkionarentzat, begiak etengabe malkoz dir-dir dituenarentzat, barnea guri-guri eta hezigaitza duenarentzat, errealitatea den bezala ikus ez dezakeenarentzat, ikasketa hotzengandako on ez denarentzat, etorkizunik ez, eta betirako lotsa. Hara egunero entzuten nuen lelo etsigarria.

Izotz anaiak, haatik, gure gizarteak eta sistema ekonomikoak eskatzen zituzten kalitate guziak zeuzkan: zorrotza zen, arrazionala, enpatiarik gabekoa. Matematikak eta estatistikak zituen ikasgai gogokoenak, eta datu zientzialari bilakatu zen, bere ibilbidean nehoiz ez hutsik egin gabe. Geroztik, bere kontu ari da, Nafarroako enpresen eta Sarearen datuak gurutzatzen. Ofizio ospetsua izana zen, *data scientist*arena, XXI. mendearen hasieran, baina orain, 2050 hamarkadan, Adimen Artifizialeko tresna hobetuak lehiakide ditu. Gauzak diren bezala errateko, lanak ez dio nahiko soldata eskaintzen Izotzi, duinki bizitzeko. Ondorioz, bere paga osatzen du klik lanak eginez AAZabal enpresarentzat. Ez zaio lan gaiztoa, bigarren hori, behartua izanik ere, balore moral gorenak zerbitzatzen dituelako horren bidez: interes kolektiborako eta denon onerako ari da Adimen Artifizialeko makineriaren aberasten, zuzentzen, elikatzen. Gisa horretan, anaiak bizitza osoa optimizatua du, eredugarriki: lan nagusia herriko Olha heren-lekuan egiten du, beste hainbat eta hainbat herritarrek bezala hogeita hamar urtez, Olha bihurtu delako Aldude ibarreko langile kontzentrazio handiena. Hortik aparte, dirua irabazteari darraio, AAZabalek agindu mikro-eginbeharrak betez. Hortzak garbitzean, bazkaltzean, xakurra ateratzean, etengabe munduari konektaturik segitzen du, klik eta klik, hondarrean lansari aski ona eskuratuz. Gure zibilizazioaren aitzinamenduan parte hartzen duelako atseginak konpliturik badoa aurrera, arazorik gabe, pozbide eder horretatik.

Ni, berriki arte, Izotzekin kontrastean, debaldeko inutila nengoen: artagileek zioten, jasatekoa nuen patologiarengatik, erre zitzaizkidala burumuineko indar zentzudunak, ez nintzela gai izanen bide zuzenik hartzeko, neurritz goitiko zorion idealizatu eta ergel bila antzuki ibiliko nintzela, sutzuki, fisik ez baliagarriko ekoiztuz besteentzat edo nire buruarentzat, erabat ahalgabeturik geldituko nintzela, ezin murgilduz jen-

darte garaikidean. Hots, akats bat nintzen, anakronismo ezindu bat, hondakin bat gizartearen begietan.

Erraz asma daiteke zoin malerus nengoen. Bakea eman diezaiedan, aitak eta amak etxe zokoan atxiki ninduten, hamabi urte izan nituenetik, eta orduan hasi nintzen literatura irakurtzen, denbora pasa. Bazkatzen ninduten bezala, irakurtzera ematen zidaten, eta ez nien trabarik sortzen. Liburuak eskaintzen zizkidaten, zaharkeria horiek dohainik erdiets daitezkeelako, eta, besta egunetan, pantailan zombait berritasun leitzeko baimena onesten zidaten. Horrela, hein batean mantendu zen ene osasun mentala. Irudimen handia neukan, eta fikzioaren bidez betetzen nituen ene bihotz eta gorpuz elbarrien beharrak. Marcel Prousti irakurri nionetik egiazko bizia, literatura dela, nolabait jabaldu zitzaizkidan zainak, eta onartu nuen halabeharra. Sekretuki ere, nengoen ez ote nintzen ni bakarrra, gizarte frigiduan murgildurik zihoazenen aldean, zinezko bizia gozatzeko gai, literaturaren bidez. Potentzialitate horrek goxatzen zidan bihotza, eta irakurtzen segitzera bultzatzen ninduen, bai ala bai.

Egun batez, ustekabean, Izotzek telefonoz deitu ninduen: “Hiretako lan bat atzeman dinat. Gutxi ordaindua dun, baina gure zaharrak doi bat lagun hitzake onartzen bahu. AAZabalek euskal literatur irakurle kliklari bat xerkatzen din: 0,000001 zentima pagatuko diton klik bakoitz. Hi, xantza pasatzera ez ezan utz, hogeitertan haizen tristeak zerbait onik badin, hor baduken erakusteko parada”.

Izotzek, hitz horiekin, berotu zidan gogoia eta, itsasargiak legez, ene bizitza lanbrotsuan distirarazi esperantza salbagarria. Hipersentsibleok, den mendreneko emozioa hantzeko pendura daukagu. Izotzek ez zidan lan hori urrikalmenduz proposatu: aitamendako nintzen karga zuen ikusten, eta haien zama arintzea zeukan xede bakarra. Ontsaxko nekien hori, baina gaixotasunak anaia irudikarazten zidan eskuzabaleko izaki eguzkitsua bezala.

Olharat joan nintzen, orduan, harro-harro, eta bulego bat erreserbatu, urte bateko harpidetza hartuz. Lan kontratu menturarik ez nuen, kliklari gisa, baina badaezpada, itxurarendako baizik ez bazen ere, hamabi hilabeteko abonamendua eskatzea erabaki nuen. AAZabalen sortu kontua, perfila, eta hara, lan egiteko enplegatua nintzelako mezuele automatikoa jaso nuen. Lan eginen nuen, azkenean, balioski! Ez nintzen gehiago alfer enultzat agertuko etxekoen eta herritarren aitzinean! Norbait bihurtuko nintzen, azkenean!

Hastapenetik, egitekoa ez zitzaidan zaila iruditu: testu batzuk osoki irakurri behar nituen, pantailan, izan haikuak, izan zortziehun orrialdeko eleberriak. Eta ondotik, irakurketa denboran ene baitan sentitu nituen emozioak zehazki adierazi behar nituen. Iruzkina garatuak osoki sortzea galdegina zitzaidan, erreferentzia sistematikoak eginez irakurgaiaren zati batzuei, ene oharrak azaltzeko. Aitamek kontatu zidaten beren gazte garaian, horrelako azterketa literarioak ekoizten zituztela literatura klaseetan. Ariketa gibelkaria izanik ere, gustukoa nuen, eta gogo onez betetzen nituen orri luzeko idazlanak.

Lehen hilabetea horrela iragan zen. Adimen Artifizialeko makinak bidaltzen zizkidan eginbeharreko manuak, bestelako argitasunik gabe. Irakurri behar nuen liburu bakoitzari zoakion eginbidearen ondotik, eskerroneko mezuak lortzen nituen (ongi, ados, aditu), laudoriotzat neuzkanak. Baina argibide gehiagokorik ez nuen, egiten ari nintzenaz. Diskurtso joriak etengabe harilkatzen nituen horri, makinaren moztasuna doi bat frustragarri iruditzen zitzaidan. Lankide birtualik ere ez nezakeen mintza, kliklari arrunt gisa: nehoi ez niezaiokeen, beraz, laguntzaririk galdegin.

Ondorioz, usaia hartu nuen AAZabalen SolasGPT12 *chatbot* edo solas agentearekin eleketa egoteko, galdegina zitzaidan lanaz gehiago jakiteko, eta egiten nuenaren zentzuzkotasunaz ziur izateko. Ezen, jakina da SolasGPT12 oso zorrotza dela balore etiko unibertsalei begira, moralki fida-garria eta egiaz ari.

SolasGPT12, zer zentzu du euskal literatur irakurle gisa egiten dudana klik lanak?

Agur, Suhar. Zure lanak funtzio hau du: parte hartzen duzu AAZabalen AALit automataren heziketan, etorkizun hurbilean berak jakin dezan gizakiak bezain zehazki irakurtzen literatura, eta bereziki, zure lanari dagokionez, euskal literatura.

Ezen, AAZabalen algoritmoek sortu dute Borgesen Babel liburutegi totala AALiten bidez. Baina liburu posible guzien artetik, ez dakite aski zehazki bereizten literaturazko obrak, giza irakurle batek prezatuko lituzkeenak. Zuk, AALiten, makinaren trebaketa programan parte hartzen duzu: horrek, helburutzat dauka algoritmo berriak argitaratzea, gai izanen direnak literaturazko ekoizpenak ezagutzeko.

Egungo algoritmoek, testu baten ezaugarri lexikalak eta sintaktikoak, estiloa, originaltasuna, finki azpimarra ditzakete. Ez dira oraino kapable, haatik, eragiten dituen emozio sakonak atzemateko eta adierazteko.

Emozio kontzeptua defini dezakete, badakite esperientzia psikologiko eta fisiologiko berezi bat dela, estimulu edo egoera baten ondorioz agertzen dena. Baina berek ez dute benetan frogatzen ahal zer den. Zuk automata emozionalki hezten laguntzen duzu, euskal literaturaren esparruan bereziki. Hori da zure lanaren funtzioa.

Lilura handia eragin zidan arrapostu horrek: puntako ikerketetako katebegia nintzen. Bai zientzia, bai literatura, bai euskal kultura, bai zibilizazioa zerbitzatzen nituen. Inoiz ez bezala, poz izugarria hazi zitzaidan bihotzean.

Bigarren hilabetean, ariketa aldatu zidaten. Ez nituen gehiago idazlan luzeak ekoiztu behar: alde batetik, emozio hiztegiko termino zerrenda batean hautatu behar nituen nik sentitutakoarekin bat zetozenak eta, bestaldetik, irakurri nuen testuko pasarteak proposatuak zitzaizkidan eta haien artean aukeratu behar nuen zoinek zoin emozio-hitz egokien ilustratuko zuen. Algoritmoek urrats bat gaintutuko zuketean: ordu arte ekoizten nituen garapenen premiatik at, trebatuko ziren emozio lexikoaren manipulazioan, eni baieztapen edo ezeztapenak baizik ez galdeginez.

Bigarren hilabete horretan, besterik gertatu zitzaidan: okupatzen nuen bulegoa partekatzen etorri zen neska gazte bat, ene adintsukoa, Haize, berak salatu zidan bezala elkar mintzatu ginenaldi bakarrean, bulegoan sartu zen lehen egunean. Hura ere klik lanean ari zen, zirudienez. Plazer izugarria nuen haren aditzea lanean, ene parean: iruditzen zitzaidan haren klikek melodia ezta sortzen zutela, amultsutasunez bezetitua. Neska ederra zen. Esku ttipia zuen, delikatua, eta aurpegi fina. Ez zituen beti lotzen bere ile gaztena kolorekoak, eta laxoan zituelarik, bere begien berdetasuna azpimarratzen zuten. Gorputza hertsiki moldatzen zioten jantziek, gehienetan, eta behin baino gehiagotan konturatu nintzen irakurtzen nuen testuaren emazte-pertsonaia maitagarriak haren itxura hartzen zuela, ene irudimenean.

Kliklari soila bihurtua nintzen, engoitik: testu irakurketatik landa, hitzen edo aipuen gainean klikatu besterik ez nuen egiten. Pertsonaia, urrikgarria ala okaztagarria zitzaidan ote? miresgarria ala irrikgarria? Ihardesten nien lerrokatzen zitzaizkidan galderei, mantso-mantso, eta aipu esanguratsu eta koherenteak bereizten, ene hautuen bidez kotasuna bermatzeko.

Automataren eskakizuna sinpletu arau, SolasGPT12ren eleak ere kanbiatu ziren.

SolasGPT12, zer zentzu du euskal literatur irakurle gisa egiten dudan klik lanak?

Agur, Suhar. Zure lanak funtzio hau du: irakurzaletasuna sustatzeko balioko du Euskaldunen artean, eta alor kultural guztietan. Alabaina, jakina da idazleak badirela nasaiki, gizakizkoak eta Adimen Artifizialekoak, baina irakurlerik ez dela kasik gehiago, aspaldidanik. Zer da, ordea, literatura, irakurlerik gabe? Laguntzen duzun AALiten programa berriari esker, automateg jakinen dute irakurtzen.

Badakizu nola sortzen dituzten testu literarioak Adimen Artifizialek: eman behar zaie agindu edo *prompt* bat, eta horretatik berehala ateratzen dute idazlana. Berdin gertatuko da irakurketarekin, zuk eta zu bezalakoek AALit aski trebatu eta. Norberak manatuko dio agente adimentsuari obra hau edo hura irakurtzea, eta bere pertsonalitatearen berezitasunak emanen dizkio makinari: orduan berean agertuko zaio testu sintetiko bat, islatuko duena berak zinezko irakurketan azpimarratuko zituzkeen elementu objektibo eta subjektiboak, eta berak zinez sentituko zituzkeen emozioak, testu aipamenak berme. Deus ez ikustekorik aitzineko hamarkadetako obra laburpen eta kritika bulgarizatzaileekin: AALitek norberaren irakurketa lana eginen du, bakoitzaren gaitasun eta jiteari pertsonalki egokituz.

Ehunka orrialdeko liburuaren irakurketa pertsonala segurtatuko dio AALitek erabiltzaile bakoitzari eta hori, edozoin hizkuntzatan, automatik itzulpen literarioak errazki egin litzakeelako, eta gisa horretan, literatura osoa edonoren esku artera heltzen ahalko da, denborarik galdu gabe. Irakurzaletasuna hain da erraztua izanen non, Euskal Herrian eta denetan, presuna bakoitza irakurle bilakatuko den.

Labur egiteko, euskal literatura eta, oro har, literatura osoa salbatzen lagunduko duzu. Beste hainbat kliklarik berdin dagite beste hizkuntzetako literaturetan. Denek batean, literatura orokorra duzue biziberriaraziko. Hori da zure lanaren funtzioa.

Ihardespen zoragarria iruditu zitzaidan: superheroia nintzen, ikusia eta ezaguna izan gabe lehen planora erakarriko zuena gure kultura literarioa, gure ondarea eta sorkuntza. Nechoiz baino kartsukiago jarriki nion lanari.

Arratsetan, etxera itzultzea, asmatzen nuen Haize gonbidatzen nuela afaltzera, eta solasaldi distirantaren ondotik, belarrira xuxurlatzen niola: badakin, gure literaturaren salbatzailea ni naun, niri esker dun mundua literaturan murgiltzen. Orduan, nire kontra jartzen zen. Senti nitzakeen

haren gorputzetik hedatzen Pertiako baratzeetako usain on nasaiak, eta haren begiek betiereko zoriona eskaintzen zidaten.

Gero eta lasterrago irakurtzen nuen, gero eta klik ugariago egiten. Automatak emozio adierazpide gero eta zehatzagoak eskaintzen zizkidan, gero eta zuzenagoak. Fite ikasten zuten, AALiteko algoritmoek, eta lanetik landa, entseetzen nintzen irudikatzeraz nolako gizartea agertuko zen Euskal Herrian eta mundu osoan, herritar guziak literatura zaleak bihurtuko zirelarik.

Autorearen figura zaharra XX. mende hastapenean hil zen bezala, irakurle arrunta hilen zen: denok irakurle berriak izanen ginen, denok algoritmoen esku utziko genuen irakurketaren indarra, denok, klik batzuez, orojakile bilakatuko ginen. Kultura guziak bereganatuko genituen, eta ulertuko genuen gure agintarien diskurtso nagusiaren funtsa: kolektiboki jokatu behar dugu unibertsalismoari buruz. Ez zuen gehiago balio izanen hizkuntzak ikastea, literatura ezberdinak banaka ezagutzen unatzea. Aski izanen zen oinarrizko irakurketa menperatzea, edozein mintzairatan, eta gero gure burua AALiten esku uztea. Borgesek irudikatu zuen liburutegi totala birtualki egiaztatuko zen, baina literaturazko testuz soilik osatua, eta denok gai izanen ginen horko obra guziak leitzeko. Denok urtuko ginen literatura bateratuan, denok klase sozial intelektual bakarra genuen eraikiko, AALiten, birtualki, kapital literario berarekin. Unibertsalismoaren etikak literaturaren kutsu subertsiboa gaindituko zuen eta denok batasun literarioan bilduko ginen, berdintasun perfektuan.

Algoritmoen bidez, literaturaren hitz furfurian, erranaldi zirimolan, fikzio jokoan murgilduko ginen denok. Zer xede bihotz-altxagarria! Denok, hik eta nik, gozatzen ahalko genuen hainbeste ameslarik igurikatua: egiazko bizia, klik batez, hic eta nunc.

Prometeo garaikidearen hatz erakuslea nintzela iruditzen zitzaidan: klik bakoitzak hurbilarazten zuen gaitzeko iraultza literario, kultural eta soziala.

Hirugarren hilabetean, erabaki nuen Haizerekin harremanetan sartzeari. Goizero, kafetto bat eskaintzen nion, eta jestu horretaz eskertzen ninduen irriño goxo batekin, egun osoa argitzen zidana. Eskuetarik hartzen nion edalontzia, edaten bururatu zuelarik, eta kasu egiten nuen ene eriek ez ditzaten bereak hunki; ezen, beldur nintzen haren larruaren kontaktuak sutan ezar nadin, eta gal nazan ene eginbeharraren ardatza.

Laugarren hilabetea, bat-batean, hondar mezua erdietsi nuen: “Zure lana bukatu da, milesker”. Ezinegon handiak bete ninduen eta AALiten webgunera joan nintzen. Prest zegoen edozein irakurketa agindu esku-ratzeko. Literatura osoa hor neukan, hor genuen, pantailan argira jauzi egiteko prest. Burua zoratu zitzaidan: sentitu nuen matelak gorritzen zitzaizkidala, eta begiak bustitzen hasten. Lortu genuen, nik eta beste kliklari irakurle anonimoek, kausitu genuen: AALit osoki adimentsu egin genuen. Jagoitik, sortzeaz gain, gai izanzen zen automatikoki irakurtzeko edozein testu literario.

Kuraia hartu eta *prompt* bat idatzi nion AALiti, obra literario maisu bat ekoiztu zezan, zoinetan Suhar eta Haize protagonistek abentura espantagarriak biziko zituzten, eta pasio istorio desiragarriena eraikiko. Mila orrialdekoa izan zedin agindu nion automatari, harritzekoa eta ahantzezinezkoa gelditzeko gisakoa. Bost minututan agertu zuen. Orduan, burua altxatu nuen ordenagailutik Haize begiratzeko, eta erran nion: barkaidazu, Haize, zerbait erakutsi nahiko nizuke, zatoz ene aldera. Jarrarazi nuen ene ttottoaren gainean. Galdegin nion ireki zezan kontu bat AALiten, eta algoritmoiei galde diezaien ene manupean ekoiztu zuten testu erraldoi hura irakur diezaioten.

Niri esker, eta harentzat asmatu testu bikain baten bidez, Haize sartuko zen egiatzko bizian. Egiatzki biziko zen literatura birtualaren bidez, osoki, sakonki, ni bezala, nirekin, zorionaren muinean. Maite zenari ez zitzaion deus hoberik eskaintzen ahal.

Haizek nik eskatua egin zuen, eta AALiten “irakurri” klikatu.